

Hukuk Devleti Nedir ve Türkiye’de Nasıl Güçlendirilir?

Hukuk devletinin Türkiye’de nasıl güçlendirileceği konusuna geçmeden önce kısa da olsa kendisinden bahsetmek gerekiyor. Bu yazıda ilk önce hukuk devletinin ne olduğundan, ardından hukuk devleti uygulamasının Türkiye’de nasıl güçlendirileceğinden bahsedilecektir.

1.Hukuk Devleti

1.1.Hukuk Devletinin Tanımı

Hukuk devletinin birden çok tanımı olmakla beraber en temel tanımı, faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan, vatandaşlarına hukuk güvenliği sağlayan, yönetimde keyfiliğin egemen olmamasını sağlayan ve kendisini hukukla sınırlayan devlet demektir. Bir hukuk devletinde hukuka uymak sadece vatandaşlar için değil, devlet için de zorunludur. Anayasa Mahkemesi de hukuk devletinin tanımını birden fazla şekilde yapmıştır. Bunlardan birisi de, “yönetilenlere en güçlü, en etkin ve en kapsamlı biçimde hukuksal güvencenin sağlanması, tüm devlet organlarının eylem ve işlemlerinin hukuka uygun olması”dır.

1.2.Hukuk Devletinin İlkeleri Nelerdir?

Hukuk devletinin tanımında olduğu gibi ilkelerinde de bir kesinlik yoktur. Fakat yukarıda verilen hukuk devleti tanımı doğrultusunda bir hukuk devletinin benimsemesi gereken temel ilkeleri belirlemek istersek;

Devletin faaliyetlerinde hukuk kurallarıyla bağlı olması,

Hukuk önünde eşitlik ve devletin tarafsızlığı,

Temel hakların güvence altına alınması,

Devletin yargısal denetimi, hakim ve yargı bağımsızlığı,

Yeterli ve sağlıklı işleyen hak arama yolları,

2.Hukuk Devleti Türkiye’de Nasıl Güçlendirilir?

Bu bölümde, yukarıda verilen hukuk devleti ilkeleri tek tek ele alınarak Türkiye’de hukuk devleti ilkesinin nasıl güçlendirilebileceği değerlendirilecektir.

2.1.Genel Olarak

En başta, bir devletin hukuk devleti olduğundan bahsedebilmek için, o devletin pratikte hukuk devleti ilkelerine ne kadar bağlı olduğuna bakmak gerekir. Yani, sadece devletin yasalarında, hukuk devletinden ve ilkelerinden bahsediliyor olması yeterli değildir. Bu sebeple, hukuk devleti ilkesini gerçekteşirmeye yönelik hareketler, içi boş, zeminsiz olmamalı; pratiğe yönelik, toplumu doğrudan ve olumlu bir biçimde etkileyecek hareketler olmalıdır.

Türkiye’de hukuk devletini zedeleyen en önemli faktör, yürütme veya yasama kuvvetini kullananların, bu kuvvetleri keyfi veya siyasi, kişisel çıkar elde etme amaçlı kullanmalarıdır. Hukuk devletini sağlamada bir kontrol ve fren mekanizması olarak işleyen yargının, bağımsızlığı da ne yazık ki keyfi meseleler uğruna yok sayılmaktadır. Ülkemizde hukuk devletini güçlendirmenin en etkili yolu devlet içerisinde keyfiliğin en aza indirilmesidir. Şimdi hukuk devletininin nasıl güçlendirileceği konusunu madde madde ele alalım.

2.2.Devletin Faaliyetlerinde Hukuk Kuralları İle Bağlı Olması İlkesi

Bir önceki başlıkta da bahsettiğimiz gibi, hukuk devletinin en temel gereği devletin keyfi kararlarla değil, hukukla bağlı olması, faaliyetlerinde hukuk kurallarına tabii olmasıdır. Fakat bir devletin faaliyetlerinde hukuk kuralları ile bağlı olması tek başına yeterli değildir. Çünkü hukuk devleti ile kanun devleti farklı şeylerdir. Neredeyse her devlet zaten kendi içinde kanunlarla bağlıdır, kanunlar ile hareket eder. Önemli olan

nokta, bu kanunların genele hitap eden, şahsi olmayan ve soyut olan kanunlar olmalarıdır. Diğer bir önemli nokta ise kanunların dilinin açık ve anlaşılır olması, farklı yorumlara sebep olmaması gerekmektedir. Aynı zamanda bu hukuk kuralları sık sık ve çok kolay bir biçimde değiştirilememelidir. Bu sayılanlar ile devlet kendi kendini sınırlamış olur. Bu sayede hukuki öngörülebilirlik gerçekleştirilebilecektir. Yani bireyler, bir durum karşısında nasıl bir hukuki muameleyle karşılaşacaklarını önceden bilebilecekler, buna göre hareket edebileceklerdir.

Bu ilke ülkemizde çeşitli ihlallerle karşılaşmaktadır. Ülkemizde kanunlar sürekli değiştirilmekte, hatta kanun yapma işlemi bir deney alanına veya deneme tahtasına dönüştürülmüştür. Hukukçuların dahi sürekli değiştirilen kanunları takip etmekte zorlandığı bir durumda vatandaşın bu kanunlardan haberdar olması çok zordur. Kanunların dili meselesi ise, ülkemizde son yıllarda olumlu bir ilerleme göstermiştir. Kanunların dili açık olmalıdır bu sayede hukukun vatandaşla olan bağı kurulabilir, hukuki öngörülebilirlik gerçekleşebilir.

2.3.Devletin Tarafsızlığı ve Hukuk Önünde Eşitlik İlkesi

Devletin tarafsızlığı temel olarak, devletin herhangi bir ideolojik görüşü benimsememesidir. Bu, hukuk devletinin diğer bir önemli ilkesidir. Bu ilkeye uymayan, yani bir ideolojiyi resmileştiren, benimseyen devlet, hukuk devleti olmaktan çok uzaktır. Böyle bir devlet, içinde yaşayanları tek tip bir hayata zorlar. Kendi ideolojisini benimsemeyenleri yok sayabilir hatta kötü muameleyle maruz bırakabilir. Hukuk, devlete, daha doğrusu devletin benimsediği ideolojiye hizmet etmeye başlar. En başından beri söylediğiniz, hukuk devleti önündeki en büyük engel olan keyfilik, her alanda tavan yapar.

Hukuk önünde eşitlik de devletin tarafsızlığı ilkesi ile bağlantılıdır. Bir hukuk devletinden bahsedebilmek için o devletin vatandaşlarına eşit davranıyor olması

gerekir. Zira bir hukuk devletinde, kanunlar soyut, kişiye yönelik olmayan, genele hitap eden kanunlar olmalıdır. Böylece hukuk önünde eşitlik sağlanabilir.

Ülkemizde, özellikle son zamanlarda, bu ilkenin ihlali korkunç boyutlara ulaşmıştır. Her ne kadar ülkemiz resmi olarak bir ideolojik görüşü benimsememiş olsa da yapılan uygulamalar tam tersini göstermektedir. Ülkemizde, vatandaşlara tek tip bir yaşam biçiminin dayatılıyor olması günden günde daha fazla hissedilmektedir. Örneğin, orantısız bir biçimde sıkılaşmaya başlayan alkol yasakları devletin belli bir kesim üzerinde baskı kurmasına ve bu da devletin tarafsızlığından yoğun bir şüphe duyulmasına neden olmaktadır. Ne yazık ki ülkemizde bu ilkenin ihlali bu kadarla da kalmamaktadır. Son yıllarda devletin ideolojik tarafsızlığını zedeleyen bir çok dava ve soruşturma başlamıştır. Bu davalar, hkmetin ideolojisini benimsemeyenleri sindirmek için sistemli bir şekilde yürütülmektedir. İşte bu olaylar tam da ‘devlet nasıl ideolojik olarak tarafsız *olmaz?*’ sorusuna cevap vermektedirler.

Türkiye’de hukuk devletinin gelişmesi isteniyorsa, bu uygulamalar son bulmalı ve devlet herkesin görüşüne saygı duymalı, devlet kendi ideolojisini ve tek tip bir yaşamı halkına dayatmayı bir yana bırakıp ülkesinin refahı için çalışmalı. Bu da halkın kendisini yönetecek kişileri seçerken çok dikkatli karar vermesini gerektirmektedir. Aynı zamanda, siyasiler de ülkeyi yönetirken ahlaklı hareket etmeli ve amaçları halkın refahını ve güvenliğini sağlamaktan başka hiçbir şey olmamalıdır.

2.4. Temel Hakların Güvence Altına Alınması

Bu ilke hukuk devletini oluşturmada temel bir rol oynamaktadır. Bu ilke ile, devlet kendi kendisini sınırlayarak, vatandaşlarına bir takım temel haklar vererek onlara dokunmamayı ve onları korumayı taahhüt etmektedir. Böylece, hukuk devletini temel bir ilkesi olan, devletin sınırlandırılması gerçekleşmektedir. Anayasamız da, herkes

kişiliğine bağlı, dokunulamaz, devredilemez, vazgeçilemez temel hak ve hürriyetlere sahiptir diyerek temel hakları güvence altına almaya çalışmıştır.

Yine günümüze geldiğimizde görüyoruz ki anayasamızda bahsedilen temel hakların güvencesi tam olarak sağlanamamıştır. Temel özgürlüklerin belki de en önemlisi olan düşünce ve kanaat hürriyeti anayasamızda düzenlenmiş olmasına rağmen uygulamada bu özgürlüğün ne kadar gerçekleştirilebildiği tartışmalıdır. Gerçekleştirilmesi bir yana, devlet eliyle bilerek ve isteyerek ihlali söz konusudur. Bu durumun güncel bir örneğini adını sıkça duyduğumuz RTÜK cezalarında görmekteyiz. Aslında bağımsız idari bir kurum olan RTÜK'ün verdiği cezaların son derece taraflı, belli yayınlara ve görüşlere karşı olduklarını rahatlıkla anlayabiliriz.

Türkiye'de hukuk devletini güçlendirmenin diğer bir gerekliliği temel hak ve özgürlüklerinin korunmalarının anayasa maddeleri ile sınırlı kalmaması daha somut güvenceler getirilmesidir. İnsanın devlet içinde var olmasını, bir birey olmasını sağlayan bu hak ve özgürlüklerin korunmasına yönelik sıkı tedbirler alınmalıdır. Örneğin, bireylerin bu özgürlüklerini zarara uğratanların, bu iş için uzmanlaşmış mahkemelerde yargılanması gerekmektedir. Ülkemizde bu yönde olumlu sayılabilecek bir kurum hazırlık aşamasındadır. Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının getirilmesi ile temel hak ve özgürlükleri zarara uğrayanların hak arayabilecekleri bir yol oluşturulması planlanmaktadır. Bu gelişme yararlılık açısından tartışmaya açıktır fakat fikir olarak, temel hak ve özgürlüklerin korunması açısından yararlı görünmektedir.

2.5.Devletin Yargısal Denetimi, Hakim ve Yargı bağımsızlığı

Hukuk devletinin tanımında yer alan diğer bir ifade de devletin hukuk kurallarıyla bağlı olmasıdır. Hukuk devleti denilince, akılda oluşan ilk imge muhtemelen bu

olmaktadır. Kısaca, devletin yargısal denetimi demek, devletin her türlü faaliyetin bu hukuk kurallarına uyup uymadığının denetlenmesi demektir.

Bu denetim ülkemizde yargı erkine bırakılmıştır. Yasama faaliyetinin denetimi Anayasa Mahkemesi tarafından, yasanın faaliyetlerinin anayasaya uygunluğu açısından yapılır. Bununla beraber, idarenin faaliyetleri ise idari yargı tarafından denetlenmektedir.

Bu başlık altında esas olarak ele alınması gereken mesele hakim ve yargı bağımsızlığıdır. Yargının bağımsız olması, bunun sonucu olarak da devletin yargısal denetiminin doğru ve işler bir şekilde gerçekleştirilebilmesi, hakimlerin bağımsız olmasına bağlıdır. Çünkü devletin yargısal denetimini gerçekleştiren yargı erki sonuç olarak hakimlerden oluşmaktadır. Yani, hukuk devletinin, devletin hukuk kurallarıyla bağlı olması ilkesi, devletin yargısal denetiminin doğru bir şekilde sağlanmasına, yargı bağımsızlığına ve dolayısıyla hakimlerin bağımsızlığına bağlıdır.

Tarih boyunca bütün siyasal iktidarlar yargı gücünü ya elde tutmuşlar ya da ele geçirmek istemişlerdir. Bunu engellemenin yolunun kuvvetler ayrılığının benimsenmesi olduğu anlaşılınca, kuvvetler ayrılığı ilkesi yaygınlaşmaya başlamıştır. Kuvvetler ayrılığı ilkesi ile özellikle yasanın ve yürütmenin, yargı kuvvetine karışmasının önüne geçilmek istenmiştir. Söz konusu ilke doğru bir şekilde uygulandığında da bu istenen sonuç alınmıştır. Türkiye de kuvvetler ayrılığını benimsemiş bir ülkedir. Bu sebeple yargının, yasama ve yürütmenin etkisi altında kalamayacağı teknik olarak söylenebilir ise de uygulama da pek de geçerliliğinin olduğu söylenemez.

Bu konudaki en temel sorun HSYK içerisinde adalet bakanı ve müsteşarının bulunmasıdır. Hakim ve savcıların atama, tayin, yükselme, disiplin ve görevden uzaklaştırma cezaları ile ilgili kararlarını veren bu kurulun başında adalet bakanının

bulunması yargı bağımsızlığını önemli ölçüde etkilediği tartışılmaz bir gerçektir. Ayrıca kurulun meslekten çıkarma cezasına ilişkin kararlar dışındaki kararlar için yargı yolunun kapalı olması da yargı mensupları, dolayısı ile yargı erki üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır.

Bunun yanında, hakim ve savcıların da insan oldukları unutulmamalı ve gereken değer verilmelidir. Adliyelerin fiziki şartları ve iş yükü hakimlerin savcılarının işlerini gereğince yapabilmelerini zorlaştırmakta ve yargı kalitesini düşürmektedir.

Özetle, Türkiye'de yargı bağımsızlığı yürütmenin yargı üzerindeki etkisinin sifra indirilmesi ve bununla ilgili kanuni düzenlemelerin sıkı bir şekilde yapılması, yargı görevini yerine getiren hakim ve savcılara gereken özenin ve desteğin gösterilmesi ve hepsinden önemlisi yargı bağımsızlığına saygı duyulması ile güçlendirilebilir.

2.6.Yeterli ve Sağlıklı İşleyen Hak Arama Yolları

Daha önce de söylendiği üzere, devlet kendisini sınırlamak adına vatandaşlarına bazı temel haklar vermiş ve bunları korumayı taahhüt etmiştir. İşte hak arama yolları bu aşamada devreye girmektedir. Devlet içindeki bireyin herhangi bir hakkı ihlal edildiğinde o birey devlet içindeki hak arama yollarına başvurarak hakkı üzerindeki ihlalin giderilmesini ister. Bir hukuk devletinde hak arama yollarının yeterli ve sağlıklı olarak işlemesi önemlidir. Çünkü hukuk devletinin bireylerine tanıdığı temel hak ve özgürlüklerin aktif bir biçimde korunması ancak yeterli ve sağlıklı olarak işleyen hak arama yollarıyla olur.

Hukuk devletini bir geometrik daire olarak kabul edersek, bu ilke dairenin merkezi olur diyebiliriz. Böyle olmasının sebebi, yeterli ve sağlıklı işleyen hak arama yollarının, hem hukuk devletinin var olmasını sağlayan hem de diğer tüm ilkelerle ilişki içerisinde olan bir ilke olmasıdır.

Hak arama yolları dendiğinde ilk akla gelen yol mahkemelerdir. Bireyler, hak ihlalleri karşısında dava açarak söz konusu ihlalleri ortadan kaldırmaya çalışmaktadırlar. Haliyle, yeterli ve sağlıklı işleyen hak arama konusunda hakim ve yargı bağımsızlığı ön plana çıkmaktadır. Çünkü hak arama yollarının büyük bir kısmı yargı organı içerisindedir.

Ülkemizde de yargı kalitesinin yeterince yüksek olmaması sebebi ile bireyler hak arama yollarına başvurduklarında tatmin edici sonuç alamamaktadırlar. Bu nedenle bireyler, ülkemizde elde edemedikleri haklarını, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi uluslararası yargı kurumları aracılığı ile elde etmeye çalışmaktadırlar. Hatta AİHM'nin, Türkiye'den, Rusya'dan sonra en çok başvuruyu alması, meselenin boyutlarını göstermektedir. Bu durum sonucunda, Türkiye'de sağlıklı ve yeterli işleyen hak arama yollarının varlığından bahsetmek pek mümkün değildir.

Önceden bahsedildiği üzere, Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuru hakkının, ihlaller karşısında bir hak arama yolu olarak getirilmesi olumlu bir gelişme olarak görülmektedir, fakat bu kurumun ne kadar verimli ve yararlı olacağı tartışmaya açıktır. Ama yine de bu gelişmeyi olumlu yönde değerlendirebiliriz. Bu konuda diğer bir kurum ise ombudsmanlık kurumudur. Özellikle Avrupa ülkelerinde yaygın olan ombudsmanlık kurumu, hak ihlalleri karşısında çok etkin bir hak arama yolu olarak görülmektedir. Bireyler, herhangi bir hak ihlali ile karşılaştıklarında doğrudan ve basit bir şekilde ombudsmana başvurarak yaşadıkları ihlallerin ortadan kaldırılmasını isteyebilmektedirler. Ülkemizde dürüst, tarafsız ve etkin bir biçimde işleyen ombudsmanlık sistemi getirilirse çok etkili olarak işleyen bir hak arama yolu olacağı açıktır.

3.Sonuç

Sonuç olarak, Türkiye'de hukuk devletinin güçlendirilmesi bu ilkelerin samimi bir biçimde güçlendirilmesinden, bu da gerekli kanuni düzenlemelerin yapılmasından geçmektedir. Yazının başında da bahsedildiği gibi, hukuk devletini gerçekleştirmeye yönelik faaliyetler samimi ve gerçekçi olmalı, göstermelik olmamalı. Bu da hem siyaset adamlarının hem de sokaktaki vatandaşın hukuka ve başkalarının haklarına karşı saygılı olmasıyla olur. Hukuk devleti denen şey bir ütopya veya ulaşılması çok zor bir statü değildir, sadece gerçekleştirilmesi için istek, özen ve en önemlisi samimiyet gereklidir.

Kaynaklar:

Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*.

Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi*.

Frederic Bastiat, *Hukuk*.

Sami Selçuk, *Bağımsız Yargı Özgür Düşünce*.

Ergun Özbudun, *Türkiye'nin Anayasa Krizi*.

Murat Burak Aydın